

KONNOTATIV MA'NONING BADIY ASARLARDA IFODALANISHI

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.7.7.017>

Navruzova Nigina Xamidovna,

Buxoro davlat universiteti Ingliz tilshunosligi kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek badiiy asarlarida ijodkorning so'z boyligidan o'ziga xos tarzda foydalanishi, badiiy asar tilida keng qamrovli birliklar fonetik, leksik, grammatik vositalarni tanlashi natijasida yuzaga kelgan konnotativ ma'nolar tadqiq qilingan.

Tayanch so'zlar: badiiy adabiyot, individual uslub, badiiy asar tili, lingvistik omillar, konnotativ ma'no, badiiy bo'yqadorlik, ijobiy, salbiy, obraz,

ВЫРАЖЕНИЕ КОННОТАТИВНОГО ЗНАЧЕНИЯ В ЛИТЕРАТУРНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ

Наврузова Нигина Хамидовна,

Преподаватель кафедры английского языкознания Бухарского государственного университета

Аннотация. В данной статье рассматриваются коннотативные значения английских и узбекских литературных произведений в результате уникального использования автором лексики, выбора фонетических, лексических, грамматических средств в языке литературного произведения.

Ключевые слова: художественная литература, индивидуальный стиль, язык художественного произведения, языковые факторы, коннотативное значение, художественная окраска, позитив, негатив, образ,

EXPRESSION OF CONNOTATIVE MEANING IN LITERARY WORKS

Navruzova Nigina Khamidovna,

Teacher of English Linguistics Department, Bukhara State University

Annotation. This article analyzes the connotative meanings in English and Uzbek literary works, which are the result of the artist's unique use of vocabulary, the choice of phonetic, lexical, grammatical means in the language of the literary work.

Keywords: literary work, individual style, language of the literary work, linguistic factors, connotative meaning, artistic coloring, positive, negative, character.

Kirish. Badiiy adabiyot tilini o'rganish va tahlil qilishning ham nazariy, ham amaliy masalalari ko'pdan buyon filologlarni qiziqtirib kelmoqda. Chunki muayyan til stilistikaning rivojlanishida milliy badiiy adabiyot tilining ahamiyati kattadir. Badiiy asar tilida keng qamrovli birliklar fonetik, leksik, grammatik va majoziy vositalarni kuzatish mumkin. Shu bilan birga ijodkorning so'z boyligidan o'ziga xos tarzda foydalanishi, morfologik shakllar va sintaksis qurilmalarni tanlashi va boshqa jihatlarida yozuvchining individual uslubi ham yuzaga chiqadi [3].

Adabiyotlar sharhi. Yevropa va rus tilshunosligida badiiy asar tili va uslubi atroficha o'rganilgan. Badiiy asar tilini o'rganish dastlab V.V.Vinogradov [1] ilmiy asarlarida uchraydi. Uning fikrini davom ettirgan L.V.Sherba [2], A.Peshkovskiy, A.I.Yefimov, G.O.Vinokur hamda M.I.Kojinalar bu masalaga jiddiy e'tibor berganlar [4]. O'zbek tilshunosligida ham badiiy asar tili va uslubi qator tilshunoslar asarlarida uchraydi. Dastlab bu sohada ilmiy maqola va tezislarni nashr qilingan bo'lsa, keyinchalik bu sohada monografiya va dissertatsiyalar yozilgan. Yozuvchi tili va uslubi, badiiy asar tili bo'yicha tilshunoslar ham, adabiyotshunoslar

ham tadqiqotlar olib borganlar [5]. O'zbek tilshunoslarida bu borada S.Mamajonov, N.Shukurov, M.Sultonova, J.Tursunov, Y.Solijonov, G.Imomova, O.Sharafiddinov, N.Karimov, A.Shomaqsudov, Sh.Shoabdurahmonov, S.To'rabekova, B.Turdialiyev, Q.Samadov, A.Aliyev, S.Karimov, R.Normurodov kabi olimlar sermahsul ijod qildilar [6]. Ular badiiy asar tili va uslubini turli aspektda tadqiq va tahlil qildilar. Ularning ishlarida asosan quyidagi ilmiy nazariyalar olg'a surildi:

Badiiy asar individualligi lingvistik omillar bilan ta'minlaydi;

Lingvistik omillar turli tabiatli bo'lib, tilning barcha sathlarini qamrab oladi;

Badiiy nutqning o'ziga xosligini fonetik, leksik va grammatik til birliklari badiiy tasvir vositalari ta'minlaydi;

Tilda mavjud maqol, matal, va idiomalar ichki xususiyatlariga ko'ra badiiy nutq tarkibida, til tizimida o'z o'rnini va mavqeiga ega.

Tadqiqot metodologiyasi. Badiiy asar tilini o'rganish ham adabiyotshunoslik, ham tilshunoslik nuqtayi nazaridan o'rganiladi [7]. Shu sababdan ham V.Vinogradov badiiy adabiyot tili haqida alohida umumfilologik fan g'oyasini ilgari suradi. Agar tilshunoslik bilan adabiyotshunoslik filologiya ilmining ikki asosiy sohasi bo'lsa, badiiy asar tili shu ikkala sohaga ham ozuqa beradigan, ularni tubdan birlashtirib turadigan umumiy ildizdir. Lekin shunday bo'lsa ham, adabiyotshunoslik stilistikasi va tilshunoslik stilistikasining tadqiqot doiralari kuzatiladi [8].

Badiiy asar tilining lingvistik tahlilida ham yozuvchining muayyan til birliklaridan foydalanib, qanday ma'noni yuzaga chiqishi o'z – o'zidan etiborga olinadi, faqat bunda o'sha til elementlarining kelib chiqish faktiga chuqurroq yondashiladi. Shuning uchun ham yozuvchi uslubini yuzaga chiqaruvchi omillar xususida masalaga lingvistik aspektda yondashuv o'rinni deb bilamiz. Adabiy tilning rivojlanishida qaysi til doirasida bo'lmasin, badiiy adabiyotning o'rnini beqiyos. Ingliz va o'zbek adabiyotining sara asarlarini olib, ularning tili va yozuvchi uslubini tahlil qilish ahamiyatlidir.

Ma'lumki, badiiy asar har qanday tilning imkoniyatlari doirasini ko'rsatib beruvchi manbadir. "Agar tilning barcha jihatlarini oldindan aytib berish mumkin bo'lganida edi, badiiy ijod haqida so'z yuritishga hojat qolmasdi" [9]. Shu sababli ham badiiy asar tilning barcha sathlari bo'yicha til birliklari imkoniyatlarini ochib berishda asos sifatida xizmat qilgan, uning tahlili bo'yicha turlicha yondashuvlar asosidagi tadqiqot metodlari ishlab chiqilgan, til birliklarining nutqiy ifodalanishi tadqiqot natijasida ko'plab ilmiy xulosalar chiqarilgan va tilshunoslik fanining taraqqiyotida bosh omil bo'lgan [10]. Badiiy matn ham tilshunoslik, ham adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan ko'plab asosiy xulosalarning chiqarilishiga zamin yaratgan. Chunki badiiy asar tili nafaqat yozuvchi yoki shoirning uslubiy o'ziga xosligini namoyon etadi, balki davriy jihatdan til hodisalarining tadrijiy taraqqiyotiga baho berish, ijodkorning bu jarayondagi o'rnini, asarda til birliklaridan foydalanishning umumiy va xususiy jihatlarini tahlil etishda, shuningdek, badiiy asarning estetik qimmatini belgilash kabi bir qator masalalarni hal qilish, tegishli xulosalar chiqarish uchun asos bo'lib xizmat qiladi [11].

Badiiy asar tilining o'rganilishi uzoq vaqtlar tilshunoslikda dolzarb muammo bo'lib keldi va buni birinchi marta tilshunos olim V.V.Vinogradov o'z asarlarida kuzatadi. V.V.Vinogradovning ilmiy ishlari bu sohada yangi bosqichni boshlab berdi. U badiiy asar tilini yaxlit holda, ya'ni umumfilologik yo'nalishda tekshirishni tavsiya etdi, faqat adabiyotshunoslik yoki tilshunoslik aspektida o'rganishni inkor qildi. Shuning uchun V.V.Vinogradov badiiy adabiyot tili haqida alohida umumfilologik fan g'oyasini ilgari surdi.

Tahlil va natijalar muhokamasi. Konnotatsiya yozuvchining so'z tanlash mahoratida muhim qism hisoblanadi. Har bir so'z alohida ahamiyat kasb etib, birgalikda jumla, parcha, sahna yoki butun hikoya uchun ma'lum bir ohang yaratishi mumkin [12]. Konnotatsiyalar quyidagilar uchun ham ishlatilishi mumkin:

Rang-barang tasvirli asar yozishda: bunda asarda badiiy tasvirni yaratishda konnotatsiya juda muhim hisoblanadi. Masalan, "He was dressed like a pig" jumlasida "He was unkempt" degandan ko'ra, kitobxon qahramon kiyinishini va uslubini vizual tasvirlash hissini namoyon qiladi.

Qahramonlarni shakllantirishda: bunda kitobxonlar yozuvchining berilgan ta'riflari asosida asardagi qahramonlarni tasavvur qilishadi. Agar qahramon ijobiy konnotatsiyalar bilan tasvirlangan bo'lsa, kitobxonlar nazdida ijobiy qahramon gavdalanadi va ularning asarga bo'lgan qiziqishi yanada orta boshlaydi. Trillerlarda shu tarzda konnotatsiyada

foydalanish kitobxonlarni chalkashtirishga, rost bo'lmagan narsaga ishontirishi mumkin. Masalan, Agata Kristining "Rojer Akkroydning o'limi" asarida birinchi shaxs hikoyachisi doctor Jeym Sheppard o'zini "professional man" deb ta'riflaydi. Asarda ishlatilgan "professional man" to'liq haqiqatni aytuvchi, ishonchli odam kabi konnotativ ma'nosini beradi. Bunda uning qotil ekanligi asar yakunida kitobxonlarni yanada hayratga soladi.

Badiiy asarda til vositasiz his-tuyg'uni ko'rsatishda: bunda konnotatsiya yozuvchi uchun ham, kitobxon uchun ham his-tuyg'ularni namoyish etadi. Masalan, L.Frank Baumning "Oz sehrgari" asarida Doroti "uy" g'oyasi bilan band: bu yerda nafaqat u yashaydigan joy, balki u bilan bog'liq bo'lgan barcha ijobiy konnotatsiyalar, oila, muhabbat, ulg'ayish, tasalli kabi konnotativ ma'nolar yotadi. Nihoyat u oyoqlarini bosib, "There's no place like home," deb takrorlaganida, kitobxon uning hayajonini, uyga qaytish ishtiyoqini tushunadi va unga sherik bo'ladi.

Xulosa va takliflar. Xuddi tanganing ikki tomonini ajratib bo'lmaganidek, badiiy adabiyot tilini yoki badiiy asarning o'zini alohida bo'laklarga ajratib qarash o'zini oqlamaydi. Badiiy asar tilining lingvistik tahlilda ham yozuvchining muayyan til birliklaridan foydalanib, qanday ma'no yuzaga chiqarishi o'z – o'zidan e'tiborga olinadi. Faqat bunda o'sha til elementlarining kelib chiqish faktiga chuqurroq yondashiladi. Shuning uchun yozuvchi uslubini yuzaga chiqaruvchi omillar xususidagi masalaga lingvistik aspektda yondashish o'rinni deb bilamiz. Shu bilan birga, o'rni bilan ularni adabiy til darajasida doim beqiyosdir. Shunday ekan, bugungi davr ingliz va o'zbek adabiyotiga o'z hissasini qo'shayotgan ijodkorlar asarlarining tili va uslubini o'rganish muhim ahamiyatga egadir. Ishimizda ingliz va o'zbek adabiyoti namunalari misolida badiiy nutq individualligining lingvistik xususiyatlarini o'rganamiz hamda ularni imkon qadar tahlil qilamiz. Badiiy nutq individualligining lingvistik xususiyatlarini ta'minlovchi omillar tilning barcha sathlari doirasida o'rganiladi.

Adabiyotlar:

1. V.V.Vinogradov. О задачах стилистики. Наблюдение над стилем «Жития протопопа Аввакума // Русская речь: сб. статей / под ред. Л. В. Щербы. — Пр., 1923;

2. L.V.Sherba. Литературный язык и пути его развития (применительно к русскому языку) // Русская педагогика. 1942. 3–4. С. 48–53.

3. Xamidovna, N. N. (2021). APPROACHES TO LEXICAL CONNOTATIONS, ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 1721-1726. <http://dx.doi.org/10.5958/2249-7137.2021.02308.9>. <https://indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:aca&volume=11&issue=10&article=258>

4. Navruzova, N., & Haydarov, A. (2022). КОННОТАТИВНЫЕ ЗНАЧЕНИЯ, СВЯЗАННЫЕ С ЗВУКОВЫМИ ИЗМЕНЕНИЯМИ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 8(8). http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4462

5. Navruzova, N. (2022). ПОДХОДЫ К ЛЕКСИЧЕСКИМ КОННОТАЦИЯМ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 8(8). http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4356

6. Khamidovna, N. N. (2022). The importance of denotation and connotation. Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes, 119–120. <http://conferenceseries.info/index.php/online/article/view/62>

7. Haydarov, Anvar Askarovich and Navruzova, Nigina Hamidovna (2021) «STYLISTIC FEATURES OF INTONATION.» Scientific reports of Bukhara State University: Vol. 5: Iss. 1, Article 2. 10.52297 / 2181-1466 / 2021/5/1/2 <https://uzjournals.edu.uz/buxdu/vol5/iss1/2>

8. Zarifovna, R. N. (2022). Types of euphemisms used in everyday life. Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes, 86–89. <http://conferenceseries.info/index.php/online/article/view/52>

9. Ahrorovna, N. N. (2022). STUDY OF ANTHROPONYMS AND THEIR PLACES IN THE LEXICAL SYSTEM. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(1), 90-96. <https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/download/619/575/>

10. Abdullayeva Gulnora Gaybulloyevna. (2022). MEMORY AS AN IMPORTANT FACTOR IN LEARNING VOCABULARY. JournalNX - A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, 8(1), 81–86. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/A3S7F>

11. Navruzova Nigina Xamidovna, (2021). APPROACHES TO LEXICAL CONNOTATIONS, ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 1721-1726. <https://saarj.com/wp-content/uploads/paper/ACADEMICIA/2021/FULL-PDF/ACADEMICIA-OCTOBER-2021/10.258,%20Navruzova%20Nigina%20Xamidovna.pdf>